

TRANSFORMAČNÍ REMINISCENCE

Marta Ondrášková

Je dosti obtížné poutavě předestřít dlouho frekventované téma transformace knihoven s ohledem na diskuse na třech minulých konferencích knihovníků, na stránkách Čtenáře i jiného knihovnického tisku, ale zvláště s ohledem na současnou zkušenost kolegů. Ale i náš případ může být poučný.

Nynější Městská knihovna v Břeclavi bývala knihovnou okresní celkem 43 let. Zvláště v 80. letech byla počítána nejen svým vybavením, ale především výsledky své činnosti mezi nejvyspělejší knihovny bývalého Jihomoravského kraje i České republiky. To ostatně konstatovaly i pracovníci odboru knihovnictví Národní knihovny v Praze ve svém rozboru činnosti breclavské knihovny z roku 1994. Nutno poznamenat, že její charakter i výsledky práce značně ovlivnila centralizace, nový způsob řízení a organizace práce, realizovaný na Břeclavsku jako první na jižní Moravě od 1. 1. 1979. I to je jeden z důvodů, proč byla Okresní knihovna v Břeclavi zrušena už k 1. 1. 1993, opět jako první v Jihomoravském kraji. Ve zdůvodnění se uvádí, cituji „centralizaci knihovnických služeb umožnilo krácení rozpočtových dotací obcím a pokračování této praxe je v rozporu s novým hospodařením obcí. Dosavadní praxe také zbavuje obecní a městské orgány přímé odpovědnosti a narušuje jejich regionální pravomoc.“ Všechno se odehrálo velice rychle, bez přípravy, bez analýz, bez diskusí, během necelých dvou měsíců, podle nařízení přednosty Okresního úřadu a za přísného dozoru referátu kultury. Žádná z variant řešení regionální spolupráce knihoven v okrese, které navrhly pracovníce breclavské knihovny, nebyla přijata. Každá profesionální i neprofesionální knihovna se stala samostatnou jednotkou, jejím zřizovatelem je obec nebo město, právní subjektivitu však získala pouze Městská knihovna v Břeclavi. Zrušení OK v Břeclavi znamenalo tedy úplný rozpad okresního knihovnického systému a přerušení všech profesních komunikačních vazeb.

Podobné zkušenosti mají patrně i kolegové na některých jiných místech. A tak si společně můžeme povzdychnout s předvídavým Karlem Čapkem: „Myslím, že by nedošlo k tomu zřejmému znevážení kultury, kdyby ji lidé, jimž je uložena, neodhazovali jako zbytečnou přítěž“ (Spisy o umění a kultuře, 2. Praha 1986, s. 536). Karel Čapek ovšem napsal tato slova v roce 1934.

Nervozitu, nejistotu, obavy a strach, změny v pracovních náplních i v pracovních vztazích aj. musely pozůstalé knihovnice v Břeclavi překonat velice

rychle. Bylo propuštěno 12 lidí, ale zůstaly kvalifikované, pracovitě a spolehlivé knihovnice se všemi výhodami a nevýhodami svých znalostí, zkušeností, ale i rutiny a stereotypů knihovnické práce. Zůstala dobře vybavená knihovna s esteticky vyhlížejícím interiérem, ovšem beze stopy po tak aktuální automatizaci, s nedořešenými majetkovými problémy, které nás trápí dodnes. Po konkurzu nastoupila nová ředitelka se všemi výhodami i nevýhodami svých dosavadních zkušeností z práce v jiných, i když příbuzných oblastech kultury. V okolí knihovny probíhal čilý stavební ruch, jehož důsledkem bylo zhoršení pracovních podmínek pro knihovnice i kultury prostředí pro uživatele. V té době byla knihovna dvakrát vykradena. Klesala knihovnická statistika, jako jinde. Vyrcholily provozní problémy tří poboček a také budova knihovny ve městě začínala chátrat. Vlastník objektu, tj. stát, odmítal prostřednictvím okresního úřadu na opravy přispět, město nemělo důvod opravy financovat, protože nemovitý ani movitý majetek nebyl jeho. Jedním z mála důvodů k optimismu byl fakt, že vztahy s novým zřizovatelem se vyvíjely celkem dobře, ale sotva si město a knihovna na sebe zvykly, přišly volby.

Knihovnice si hleděly svého, půjčovalo se zcela pravidelně, školní kolektivy proudily do knihovny dál, a to nejen ty břeclavské, ale i z okolí. Knihovna je sice jen městská, bez regionální funkce, ale přece je nevyženeme. Sen nové ředitelky knihovny o obnovení regionální funkce vzal brzy za své. Nesdílel ho od začátku ani okresní úřad ani město Břeclav a k našemu dodatečnému překvapení zřejmě ani knihovníci. Bylo to potvrzeno na pracovní schůzce vedoucích knihoven okresu Břeclav, kterou realizovala břeclavská knihovna za účasti a podpory pracovníků odboru knihovnictví Národní knihovny v Praze na konci roku 1994. Účast – 20 % knihovníků z okresu. Toto setkání mělo položit základy ke vzájemné informovanosti, k výhodné spolupráci, k dohodě týkající se společných zájmů, potřeb a cílů. Výsledek? Žádná přání, žádný elán, ale ani kritika a stížnosti, jen stesky; jinak lhostejnost, rezignace, pouze ojedinělý zájem o spolupráci u dobrovolných knihovníků malých vesnických knihoven. Významný kulturní pracovník Břeclavska Jan Horák, knihovník tělem i duší, tuto událost výstižně charakterizoval: „Úvahy o vrácení prestiže knihovnickému povolání nebo poslání knihovníků, knihy, knihoven apod. mně v té chvíli připadaly nedosažitelnou fatou morganou“ (Duha, 9, 1995, č. 2, s. 10-11). Pokus nevyšel. Byl to další argument pro referát regionálního rozvoje OÚ, proč se regionální funkcí nezabývat. Ostatně činit někomu dobro za každou cenu a proti jeho vůli nemůžeme a ani nechceme.

Soustředily jsme se na svou vlastní práci a na řešení svých problémů. Během posledních dvou let jsme s pomocí zřizovatele zajistily nové prostory pro tři naše pobočky, zařídily nejnutnější opravy budovy ve městě. Knihovnická statistika začala stoupat. (Máme na 5 000 čtenářů, asi 55 000 návštěvníků, 264 000 výpůjček, ve fondu 130 000 knižních jednotek). Finance na nákup

nové literatury máme, zřizovatel nám přeje. Obnovily jsme ediční činnost. Služby knihovny jsme rozšířily o informace pro podnikatele, databáze z oblasti práva, dopravy aj., o půjčování kompaktních disků v hudebním oddělení. Také se takzvaně „zviditelňujeme“. Mnohé kolegyně toto slovo nerady slyší, neboť se domnívají, že dobrá knihovna toho nemá zapotřebí, ale my víme, že knihovna v našich podmínkách a při charakteru knihovnické práce toho naopak zapotřebí má. Protože to umíme a chceme u toho být, zajišťujeme pro město program Břeclavských svatováclavských slavností, největšího svátku místní kultury. Pořádáme různé vzdělávací akce, např. kurzy a semináře literární historie, rychlého čtení, grafologie, asertivity, psychologie všedního dne apod. a máme z nich i malý zisk. Kromě vzdělávacího efektu, zájmu a vděku posluchačů je to podle našeho názoru příjemnější doplňování rozpočtu a smysluplnější činnost než obíhání sponzorů. Během dvou let jsme vybudovaly počítačovou síť (máme 9 počítačů a v nich záznamy 35 000 knih, pracujeme v systému Lanus). Výpůjční protokol jsme uvedly do života v hlavní půjčovně pro dospělé v měsíci září t.r., přičemž jsme s radostí zjistily, že celých 60 % t 2.198 dospělých čtenářů přímo ve městě tvoří mladí lidé ve věku od 15 do 30 let. Tak pro nás transformace přestala být traumatem (až na majetkové problémy).

A jaká je situace v okrese Břeclav? Máme jen kusé informace z náhodných setkání a ze statistiky. Ta říká, že se prohlubuje propast mezi výkony profesionálních a neprofesionálních knihoven, narůstá počet neprofesionálních MLK, jejichž činnost je minimální. V roce 1993 nenakoupilo žádnou knihu 17 místních knihoven, což je 13,5 %, v roce 1994 8 knihoven, v roce 1995 9 MLK okresu. Jinak je údajně „vše v pořádku“. Žádná knihovna totiž nebyla zrušena. Zatím. Patrně žijí z podstaty. Tři roky po transformaci měly i neprof. knihovny okresu o 0,5 % svazku na obyvatele více než knihovna v okresním městě Břeclavi.

Poslední pokus o obnovení regionální funkce se odehrál na jaře 1996 v kulturní komisi OÚ, jejíž členskou je i ředitelka knihovny. Její příspěvek vzbudil pozornost několika přítomných starostů obcí, kteří doporučili vystoupit s ním na poradě starostů. Referát regionálního rozvoje OÚ nahradil tento návrh raději administrativním řešením, tj. rozesláním malých dotazníků na obce okresu, z nichž později vyplynulo, že většina knihoven o obnovení regionální funkce zájem nemá. Místní knihovny potřebují zejména knihovnické tiskopisy a pomoc při revizi knihovnických fondů. Pracovnice 10 profesionálních knihoven z 15 si stačí samy, i když některé mají zájem o výměnu zkušeností z práce s počítačem. Ochtově jsme je předaly jen letos 6 pracovnicím profesionálních knihoven okresu, mezi nimi kolegyním i z těch obcí, které deklarovaly, že břeclavskou knihovnu na nic nepotřebují.

Další vzdělávání, odbornou pomoc, porady a semináře kromě nejkruše-

nějšiho knihovníka Jana Horáka z Hustopečí a knihovnic z Břeclavi naše profesionálky téměř nepostrádají. Je to zřejmé i z jejich vytrvalé neúčasti na jakýchkoliv knihovnických akcích i mimo okres Břeclav po celou dobu téměř 4 let jejich samostatné existence. Je to pozoruhodný výdobytek transformace knihovnictví na Břeclavsku nebo spíše kombinace důsledné centralizace minulosti a divoké transformace přítomnosti.

Nemůže nám to být jedno, protože bychom neměli dopouštět, abychom za okamžité malé zisky zaplatili všichni společně velkými a nenahraditelnými ztrátami.

Na potřebu transformace nejen knihoven, ale i knihovníků upozornili na stránkách odborného tisku zkušení kolegové už několikrát. Sdílím jejich názor. Knihovnické stereotypy, rutina, jednostranná orientace na pečlivě uspořádané fondy a pečlivě sledované statistiky, charakteristické pro přísné, těžkopádné instituce 70. a 80. let leckde přetrvávají a obávám se, že počítačová technika může tuto tendenci ještě zesílit. Hlavní problém knihovnictví se v současné době vidí především v přechodu na jiné informační technologie, ale je to jen část problémů. Orientace na nejmodernější sdělovací techniku je správná, jen když není jednostranná.

„Transformace v nás“, pokud se nás týká, se jistě neobejde bez vzdělávání. Mám ale na mysli nejen úzce chápané vzdělávání knihovnické. Obsah pojmu „celoživotní vzdělávání“ má univerzálnější platnost i charakter a myslím, že pro knihovníky je inspirativní nejen osobně, ale může mít širší odezvu i v jejich vlastní práci.

V podmínkách okresního města není většinou žádná jiná instituce, která by měla pro aktivní zapojení do této činnosti lepší předpoklady. Nikde jinde než v knihovně nelze najít pro takovou práci tolik inspirace, tolik vděčných námětů a témat. Jen musíme důkladně znát své fondy, své čtenáře, své možnosti i přednosti a musíme přemýšlet a chtít.

Často užívaný termín celoživotní vzdělávání je zatím v našich domácích podmínkách spíše frázi. Na našich vysokých školách se vzdělává jen velmi malé procento dospělých, na rozdíl od zahraničí. Dřívější rádobý systém mimoškolního vzdělávání se zhroutil. Neexistuje podnikové vzdělávání, různé vzdělávací organizace se zabývají zejména tím, co je lukrativní, tedy jazykovými kurzy a krátkodobými, ale drahými semináři k otázkám ekonomiky. Totéž dělá podle našich konkrétních zkušeností Akademie Komenského, vzneseně se jenom jmenuje. Okresní kulturní střediska byla většinou zrušena, kulturní domy se často zmítají v horších problémech než knihovny, hlavně ty, které s ohromením zjistily, že na kultuře se vydělat nedá.

Jak známo, knihovna má funkci vzdělávací, informační, kulturní, sociální, rekreativní aj. Na pořadí záležití. Preferuji funkci vzdělávací, i když vím, že ne všechny knihovny mají takové možnosti, aby si mohly dovolit organizovat

např. „univerzitu třetího věku“. Konstatujeme, že vzrůstá počet výpůjček naučné literatury. Proč neudělat třeba pomocí počítače analýzu a více vnitřně nevyužít tohoto faktu statistiky pro uspokojení nějakého výrazného zájmu a zároveň pro propagaci a dobré jméno knihovny: proč více nespojovat distribuci kulturních hodnot se společenskými kontakty? Jsou jistě knihovny, které tak pracují, ale málo se o tom ví. Samozřejmě, že každá knihovna musí plnit především své základní úkoly a vycházet přitom z podmínek, v nichž působí. Jde mi jen o oživení a o obohacení činnosti veřejných knihoven a o způsob, jak snad přispět ke zvýšení jejich společenské prestiže i prestiže nedoceňovaného knihovnického povolání. Možná že k tomuto cíli se přiblížíme i tak, když nebudeme vidět v návštěvníkovi knihovny jen čtenáře, ale zajímavou osobnost s kulturními zájmy. A naše jednání tomu bude odpovídat.

Jsou jistě významnější instituce informačního charakteru a jsou jistě významnější instituce vzdělávacího charakteru, než jsou veřejné knihovny. Ale jsou to zároveň kulturní zařízení. Mohou spojit obojí a přidat mnoho navíc. Máme bohaté kulturní tradice. Z minulosti máme tu obrovskou výhodu, že se k nám naučili pravidelně chodit lidé kulturně založení, lidé zajímaví a vzdělaní nebo ti, kteří po vzdělání touží. A my s nimi můžeme osobně komunikovat. To nás přece obohacuje nejen profesně, ale i lidsky. Proto je báječné být knihovnicí.

Vím, že řada knihovníků je dobře si vědoma toho, že mluvit se vzdělaným člověkem je mnohem podnětější, než hledět na monitor počítače, byť na nás může během chvilky vychrlit úžasné kvantum informací, šetřit nám čas, usnadňovat práci, umocňovat naše schopnosti a kompenzovat nedostatky. Sdělovací technika i když dává víc, méně kultivuje, protože kultivovanost není otázka množství poznatků, ale hloubky. Připomínám to proto, abych zdůraznila, že dnes preferovaná technika, kterou musíme a chceme zvládnout, by pro nás neměla být cílem, nýbrž jen prostředkem. Naše knihovnická práce může být živá, životaschopná, tvůrčí, inspirující, kulturní, v nejhlubším slova smyslu humanistická.

Řecký ideál knihoven jako chrámů vědění, nemocnic duše a míst k uzdravování vnitřní prázdnoty novými myšlenkami může mít konkrétní podobu naší knihovny, kde je svátkem pobýt; ostrůvku důvěry, vstřícnosti, úsměvné pohody a osvěžení ve shonu všedních dnů a zároveň místa malých, velkých, ba i úžasných objevů pro sebe sama.

Jak ideální! Nebo idealistické?